

Η ΠΙΣΤΙΣ ΠΕΡΙ ΜΕΛΛΟΥΣΗΣ ΖΩΗΣ.

Ἡ δοξασία περὶ μελλούσης κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως εἶναι παλαιότατη, ὅσον καὶ αὐτὸς ὁ κόσμος, ἅπαντα δὲ τὰ ἔθνη, εἴτε βάρβαρα, εἴτε ἄγρια, εἴτε πεπολιτισμένα πιστεύουσιν ὅτι μετὰ θάνατον οἱ μὲν καλοὶ θ' ἀνταμειφθῶσιν, οἱ δὲ κακοὶ θὰ λάβωσι τὰ ἐπίχειρα τῆς κακίας των. Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον τὰ Ἠλύσια Πεδία, τὴν νῆσον τῶν Μακάρων καὶ τὸν Τάρταρον· ὅλα δὲ τὰ ἔθνη παραδέχθησαν καὶ παραδέχονται Παράδεισον, ἤτοι τόπον αἰωνίου μακαριότητος, καὶ Κόλασιν, τοῦτέστι μέρος προωρισμένον διὰ τοὺς κακῶς βιώσαντας ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ.

Ἄπαντες ἠξυρόμεν τί περὶ τούτων διδάσκει ἡ χριστιανικὴ θρησκεία. Ὁ Ἰουδαϊσμός ἐπίσης ἀπαγγέλει ἀμοιβὰς μὲν εἰς τοὺς δικαίους, ποινὰς δὲ εἰς τοὺς ἀδίκους καὶ κακοὺς. Τὰ αὐτὰ καὶ ὁ ἰσλαμισμός.

Οἱ εἰδωλολάτραι τὰς αὐτὰς περίπου δοξασίας ἔχουσι· περίεργον δὲ ὅτι καὶ οἱ ἄγριοι αὐτοὶ, ὧν τινῶν ὁ βίος εἶναι σχεδὸν κτηνώδης, φρονοῦσιν ὅτι ὑπάρχει μετὰ θάνατον κρίσις καὶ ἀντάποδοσις. Οἱ Φουεγιανοὶ, οὗς περιηγήται τινες περιγράφουσιν ὡς τοὺς ἐσχάτους τῶν ἀνθρώπων, μικρὴν διαφέροντας τῶν ζώων, δοξάζουσιν ὅτι αἱ ψυχαὶ ἐμφανίζονται ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου τοῦ Νδεργέη, ὑπερτάτου δηλ. ὄντος· καὶ ὅτι πλησίον τούτου ἴσταται φοβερὸς γίγας, κρατῶν πελώριον πέλεκυν καὶ ζητῶν ν' ἀκρωτηριάσῃ τὰς ψυχὰς τὰς παρουσιαζομένας εἰς τὸ φοβερὸν κριτήριον.

Πολλὰ ἔθνη πιστεύουσιν ὅτι αἱ ψυχαὶ, πρὶν ἢ ἐμφανισθῶσιν εἰς τὸ φοβερὸν κριτήριον, ὑφίστανται βίασιν τινὰ ἢ πρῶτην δοκιμασίαν. Οἱ Γροελλανδοὶ φρονοῦσιν ὅτι ἡ ψυχὴ μετὰ θάνατον πλανᾶται ἐπὶ πέντε ἡμέρας πρὸ φρικτοῦ βράχου κεκαλυμμένου ὑπὸ πεπαγῆτος αἵματος. Οἱ Χουρῶναι (Hurons) παριστῶσι τὸ ταξείδιον τῆς ψυχῆς πλῆρες δυσχερειῶν καὶ κινδύνων, διότι ὀφείλει νὰ διέλθῃ ὀρητικὸν ποταμὸν, βαί-

νουσα ἐπὶ δοκοῦ τρεμούσης, ἐνῶ κύων, ἄγριος φύλαξ, ὅμοιος σχεδὸν πρὸς τὸν Κέρβερον τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἐκ τῆς ἄλλης ὄχθης προσπαθεῖ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν διάβασιν καὶ νὰ καταταρταρώσῃ τὴν ὁδοιπόρον. Πέραν τοῦ ποταμοῦ ὑπάρχει στενωπὸς, ἐλισσομένη μεταξὺ κινουμένων βράχων, κρημνισμένων εἰς τὴν θάλασσαν καὶ καταβαλλόντων τὰς ἤττον εὐκινήτους ψυχὰς. Κατὰ τοὺς Ἀμενάνας (φυλὴν Μαύρων) καὶ αὐτοὶ οἱ δίκαιοι καὶ ἀγαθοὶ πρὶν ἢ εἰς Θεὸν ἀπέλθωσιν, ὀφείλουσι νὰ ὑποστῶσι τοὺς διωγμοὺς τῶν κακῶν πνευμάτων ἢ διὰ, ζητούντων ν' ἀρπάσωσι καὶ σύρωσιν ἐκείνους μεθ' ἑαυτῶν, ἐφ' ᾧ οἱ ζῶντες προσφέρουσι θυμιάματα καὶ θυσίας εἰς τὰ διὰ ἵνα τὰ ἐξευμενίσωσι.

Καὶ οἱ ἄγριοι ἄρα αἰσθάνονται ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ὅσον ἐναρέτως καὶ ἂν ἐβίωσεν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, φέρει μεθ' ἑαυτοῦ κηλίδα ἣν ὀφείλει νὰ ἐξαγνίσῃ.

Μαῦροί τινες τῆς Γουϊνέας εἰσὶ πεπεισμένοι ὅτι πᾶσα ψυχὴ, ἀπερχομένη τοῦ κόσμου τούτου, συνοδεύεται ὑπὸ δύο πνευμάτων, τοῦ μὲν καλοῦ, τοῦ δὲ κακοῦ. Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ὑπάρχει διάβασις ἐπικίνδυνος, καθόσον ἐν τῷ μέσῳ ἡγείρται τείχος. Ὁ εὐσεβῶς βιώσας εὐκόλως διέρχεται τοῦτο, βοηθεία τοῦ καλοῦ πνεύματος, ἀλλ' αἱ πονηραὶ καὶ διεστραμμέναι ψυχαὶ κατασυντρίβουσι τὴν κεφαλὴν.—Ἐνταῦθα ὑπάρχει ἀναλογία τις πρὸς τὴν γέφυραν τῶν μουλσουμάνων Ἄλ Σιράτ.

Κατὰ τὰς δοξασίας τῶν διαφόρων ἐθνῶν, ἡ κόλασις εἶναι τόπος σκοτεινὸς καὶ ὑπόγειος, διοικούμενος ὑπὸ βασιλέως ἢ βασιλίσσης. Οἱ Γροελλανδοὶ πιστεύουσιν ὅτι κυβερνᾷ ἐκεῖ εἶδος Περσεφόνης, ἐχούσης τὸν θρόνον της εἰς τὰ βάθη σπηλαίου καὶ περικυκλουμένης ὑπὸ θαλασσίων τεράτων. Οἱ κολασμένοι χρησιμεύουσιν ὡς τροφὴ τοῖς δαίμοσιν ἢ διάγουσι βίον αἰκτρὸν, τρεφόμενοι ἀπὸ τέρραν, ὄφεις, σάβρας ἢ χροσαλλίδας.

Συνηθεστάτη τιμωρία τῶν κακῶς βιωσασάντων ψυχῶν εἶναι τὸ νὰ ἐπανέρχωνται ἐπὶ

τῆς γῆς, νὰ πλανῶνται περὶ τὰς οἰκίας, ἐν αἷς διητῶντο, νὰ ἐκφοβίζωσι καὶ νὰ κατατάρττωσι τοὺς ζῶντας. Κατὰ τινὰς φυλάς Μαύρων, αἱ ψυχαὶ, αἱ γενόμεναι λεία τῶν κακῶν πνευμάτων, πληροῦσι θορύβου τὴν ἀτμόσφαιραν, κάμνουσι ταραχὴν εἰς τοὺς θάμνους καὶ διατάρττωσι τὸν ὕπνον τῶν ἀνθρώπων οὗς μισοῦσιν. Ἐὰν ψυχὴ τις ἐμφανισθῆ τρεῖς μετὰ τὸν θάνατον ἡμέρας, σημεῖον ὅτι δὲν ἀπῆλθεν εἰς τὸν Θεόν, τὸ δὲ πτῶμα τοῦ θανόντος καίεται ἄνευ τιμῶν. Αἱ τῶν δικαίων ψυχαὶ δὲν ἐπανέρχονται εἰς τὴν γῆν, ὕπερ καὶ ὁ Σωκράτης λέγει ἐν τῷ Φαίδωνι.

Ἡ πίστις τῶν ἀγρίων περὶ τῆς εὐδαιμονίας, ἧς ἐν τῇ ἄλλῃ ζωῇ ἀπολαμβάνουσιν οἱ ἄνθρωποι, διαφέρει κατὰ τὴν φύσιν τῶν ταλαιπωριῶν, ὑφ' ὧν οἱ ἀδυσχεεῖς ἐκείνοι κατατρυχονται ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ὁ Ἔσκιμῶς, ὁ παγόνων ὑπὸ τοῦ αἰωνίου καὶ ἀδυσωπῆτου πολιτικοῦ χειμῶνος, ὄνειροπολεῖ θέρος ἀτελεύτητον, ἥλιον διαρκῆ καὶ πηγὴν ἀκένωτον πτηνῶν καὶ ἰχθύων. Ἡ γῆ, ἣν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ κατοικεῖ, εἶναι λίαν ἀφορῶς καὶ ὁ οὐρανὸς πένθιμος, ὥστε οὐδὲ λως ἀκέπτεται αὐτοῦ νὰ θέσῃ τὸν παράδεισόν του, θν, ἀπεναντίας, ζητεῖ ἐν τῷ ὠκεανῷ, διότι αὐτὸς τὸν διατρέφει. Ὁ κάτοικος τῆς Καρτσάτκας ἐπιζητεῖ φαντασιώδη Καρτσάτκαν, πλουσίαν εἰς ἰχθύς καὶ ἄλλην ἄγραν, ἄνευ ἠφαιστίων, ἄνευ ἐλῶν, ὅπου οἱ πάντες εἰσὶν ἴσοι καὶ ὅπου ὁ ἔχων ὀλίγους ἐπὶ τῆς γῆς κύνας (οὗτοι εἰσὶν οἱ πολυτιμότεροι βοθητοὶ τῶν πτωχῶν ἐκείνων ἀνθρώπων) θὰ ἔχῃ πολλοὺς, ἀπηλλαγμένους μάλιστα τοῦ καμάτου καὶ τοῦ θανάτου. Ἡ φαντασία τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τῶν ἀρχεγόνων ἤδη χρόνων ἐν τῷ οὐρανῷ ἐζήτησε τὴν κατοικίαν τῶν μακαρίων, ὁ δὲ γαλαξίας εἶναι ἡ ὁδὸς ἢ ἄγρουσα πρὸς ἐκεῖνον, καὶ οἱ τοῦ πόλου ἄγριοι πιστεύουσιν ὅτι βλέπουσι χοροὺς οὐρανίων πνευμάτων ἐν ταῖς μυστηριώδεσι δονήσεσι τοῦ βορείου σέλαος.

Συγκεκριμέναι εἰσὶ τῶν ἀγρίων αἱ δοξασταὶ περὶ τῶν ἀμοιβῶν ἐν τῷ παραδείσῳ καὶ περὶ τῶν τιμωριῶν ἐν τῇ κόλασι.

Ὡς πρώτῃν δ' ἀρετὴν καὶ κατὰ συνέπειαν ἀμοιβὴν ἐν τῇ ἄλλῃ ζωῇ θεωροῦσι τὰς ἐκδουλεύσεις πρὸς τὴν ἰδίαν φυλὴν, ἧτις εἰς ἀδιάλειπτον διατελεῖ πόλεμον πρὸς τοὺς γείτονας· κατόπιν ἐπέρχονται αἱ ἀνδραγαθίαι, τὰ ἡρωϊκὰ κατωρθώματα καὶ αἱ ἐπιτυχίαι ἐν τῷ βίῳ. Οἱ Ἔσκιμῶι φρονοῦσιν ὅτι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν κληρονομήσουσιν οἱ περισσοτέρως φονεύσαντες φώκας καὶ οἱ καταφρονήσαντες τοὺς κινδύνους τῆς θαλάσσης καὶ τῶν τρικυμιῶν (α). Αἱ κατὰ τὸν τοκετὸν θνήσκουσαι γυναῖκες πιστεύεται ὅτι μετακλίνουσιν εἰς τὸν παράδεισον, ὡς ὑπὲρ τῆς κοινότητος θανοῦσαι. Παρήγορος τῶντι ἡ ἰδέα αὕτη διὰ τοὺς ἀγρίους.

Ἡ κόλασις παρ' ἅπασιν τοῖς ἔθνεσιν εἶναι προωρισμένη διὰ τοὺς κακοὺς. Οἱ πεπολιτισμένοι στέλλουσιν εἰς τὸ πῦρ τὸ ἐξώτερον τοὺς ἐπίορκους, τοὺς φονεῖς, τοὺς μοιχοὺς, κτλ. οἱ δὲ βάρβαροι τοὺς ἀδυνάτους καὶ τοὺς ἀνάδρους.

Τὰ ὄνειρα καὶ παρὰ ταῖς ἀγρίοις ἀποδίδονται εἰς ψυχικὴν δύναμιν, τὸ δὲ περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ζήτημα, ὅπερ τυγχάνει σπουδαιότατον, ἐν ἐκτάσει διεπραγματεύθησαν αἱ ἀρχαῖοι. Ὁ Πλάτων, ὁ Κικέρων καὶ ἄλλοι ἀρχαιότατοι συγγραφεῖς εἰσὶ πεπεισμένοι ὅτι ὁ ὕπνος θέτει ἡμᾶς εἰς ἀμεστον συγκοινωνίαν πρὸς τὰ πνεύματα τῶν τεθνεώτων, πρὸς τὰ ὑπερφυσικὰ ὄντα. Ἐν τῷ φαινομένῳ τούτῳ τοῦ ὕπνου οἱ πλείστοι τῶν νῦν φυσιολόγων διαρῶσιν ἰδίαν τοῦ ἐγκεφάλου κατάστασιν· οὐχ ἧττον προσφάτως ἐτι ἐγεννήθη ἀίρεσις φιλοσοφική, οὕτως εἰπεῖν, τῶν πνευματοφόρων, οἵτινες πιστεύουσιν ὅτι ὁμιλοῦσι πρὸς τὰς σκιάς τῶν τεθνεώτων, καὶ τοὶ οἱ πολλοὶ τοῦτο θεωροῦσιν ἀγυρτίαν.

Κατὰ τὸν Κ. Πρίτσαρ, ἅπαντες οἱ κάτοικοι τῆς Γουϊνέας, αἱ διάφοροι δηλαδὴ φυλαὶ, πιστεύουσιν ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατος,

(α) Ἡ ἠθικὴ αὕτη εἶναι ὄντως ὑψηλὴ, διότι προτίθεται νὰ ἐδρασιώτῃ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀπολιτιστοῦ ἐκείνου τὴν καρτερίαν καὶ τὴν πρὸς τοὺς κινδύνους περιφρόνησιν.

ὅτι καὶ μετὰ τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τοῦ σώματος ἐξακολουθεῖ νὰ ζῆ, ὅτι ἔχει ἀνάγκας τινάς, ἐκτελεῖ διαφόρους πράξεις καὶ ἰδίως δύναται νὰ αἰσθάνηται εὐτυχίαν καὶ δυστυχίαν. Εἰς Τόγκαν (α), λέγει ὁ Κ. Μάρινερ, ὑποθέτουσιν ὅτι αἱ τῶν τεθνεώτων ψυχαὶ μεταβαίνουσιν εἰς Μπολοτοῦ, μεγάλην νήσον κειμένην πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ τῆς χώρας, ἔχουσιν λαμπρὰ καὶ χρήσιμα φυτὰ καὶ παράγουσαν γλυκυτάτους καρπούς, ὠρατὰ ἄνθη κτλ. ἅμα δὲ δρέψη τις τὰ ἄνθη ἢ τοὺς καρπούς, εὐθὺς φέρονται ἄλλα. Ἡ Μπολοτοῦ (ἢ τῶν Μακάρων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων) τόσον μακρὰν ἀπέχει, ὥστε μέγαν κίνδυνον τρέχουσι τὰ ἐγγύρια μονόξυλα ἂν θελήσωσι νὰ πλεύσωσιν ἕως ἐκεῖ πιστεύουσιν ὅμως ὅτι μονόξυλόν τι κατῴρθωσε νὰ περαιωθῆ εἰς Μπολοτοῦ. Τὸ πλήρωμα ἀπεβιβάσθη, ἀλλ' ἅμα οἱ ἄνθρωποι ἠθέλησαν νὰ ἐγγίσωσι πράγματι, τὰ πάντα ἐφευγον, ἔπαθον τοῦτέσιν ὅ,τι ἔπασχεν ὁ Τάνταλος. Ἐτρέχον δὲ τὸν ἐσχατον κίνδυνον τοῦ ν' ἀποθάνωσι τῆς πείνης διὸ ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιβιβάσθωσι πάλιν τοῦ μονοξύλου των καὶ κατῴρθωσαν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια σώοι καὶ ἀβλαβεῖς.

Ὁ θάνατος εἶναι φαινόμενον σφοδρῶς καταταράσσον τὴν φαντασίαν, δυσκόλως δὲ δύναται τις νὰ ἐννοήσῃ ὁποῖαν εἰς τοὺς ἀρχηγόους ἀνθρώπους ἐνεποιεῖ ἐντύπωσιν καὶ ὁποῖαν ἐτι ἐμποιεῖ εἰς τοὺς ἀγρίους. Ὁ ἰσχυρὸς καὶ φοβερὸς ἀρχηγὸς τούτων, ὃν ἐθεώρουν σχεδὸν θεὸν, αἴφνης κεῖται νεκρὸς, ἀκίνητος, πεπαγωμένος· ἐξ ὧν δὲ τῶν πραγμάτων, ἅτινα πανταχόθεν φοβίζουσι τὸν δυστυχῆ ἄγριον, δεινότερον εἶναι ὁ θάνατος. Τὴν νύκτα ὁ ἐγκέφαλος τῶν ἀγρίων καταταράσσεται ὑπὸ τῆς εἰκόνης τοῦ ἀποβιώσαντος καὶ, ὅπως συμβαίνει ἐν τοῖς δεινέροις, οὗτος παρίσταται μεγαλήτερος τοῦ πραγματικοῦ, μᾶλλον ἀκαμπτος· φαίνεται, καθὰ καὶ ὁ Λουκρέτιος λέγει, ὅτι κινεῖ μέ-

λη εὐρύτερα, ὅτι ἔχει ζῶν μᾶλλον ἐνεργητικὴν καὶ ὅτι εἶναι καθ' ὅλα ἄτρωτος. Ὅταν ἐξεγερθῶσι τοῦ ὕπνου, ἀνακκινουσιν ἀλλήλοις τὸ ὄνειρόν των καὶ πείθονται ὅτι ὁ ἀρχηγὸς των πραγματικῶς ζῆ, διότι εἶδον ἤδη αὐτόν. Αἱ ἀμαθεῖς αὗται διάνοιαι δὲν εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ ποιήσωσι διάκρισιν μεταξὺ τῶν φασμάτων τῶν διυπταμένων ἐν τῇ φαντασίᾳ εἰς τὸ λυκαυγὲς τῶν ὄνειρων καὶ τῶν πραγματικότητων, ὧν αἱ αἰσθήσεις ἀντιλαμβάνονται. Ἐντούτοις τὸ πτώμα κεῖται ἐκεῖ· καθίζουσι δ' αὐτὸ ἐν τῇ καλύβῃ του, ἣτις καθίσταται τὸ ἐπικήδειον δωματίον. Κατὰ τοῦ θανάτου δὲν ἐθριάμβευσε τὸ ἀδρανὲς αὐτὸ σῶμα· τί λοιπὸν ἐθριάμβευσε;—Σχῆμα ὁμοιάζον πρὸς αὐτὸ, πράγματι ἀναμφισβόλως, ὕπερ ἕζη, ἐκινεῖτο μετ' αὐτοῦ καὶ αἴφνης ἀπεσπάσθη, ἡ σκιά του ἴσως. Οὕτω τρώντι ἔχει, διότι ἅμα τῇ δύσει τοῦ ἡλίου, κατὰ τὴν ὥραν δηλαδὴ ἐκείνην καθ' ἣν ἡ φαντασία αἰσθάνεται ἑαυτὴν κατεχομένην ὑπὸ τῶν ἀορίστων ἀνησυχιῶν τῆς νυκτός, ἡ σκιά εἶναι μεγαλητέρα τοῦ σώματος πρὸς ὃ συνδέεται· μεγαλητέρα ἄρα τοῦ σώματός του ἢν ἡ εἰκὼν τοῦ ἐμφανισθέντος ἀρχηγοῦ· ἐντεῦθεν δὲ ἡ πίστις αὕτη, ἡ γενικὴ ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ τῶν λαῶν, ὅτι ἡ σκιά ἐπιζῆ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐντεῦθεν ἡ δοξασία ἀγρίων τινῶν φυλῶν ὅτι τὰ πτώματα δὲν σκιάζουσι τὸν ἥλιον.

Οἱ Δαγιαῖται (Dayaks) θεωροῦσι τὰ ὄνειρα ὡς συμβάντα πραγματικά· πιστεύουσι δὲ ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ κοιμωμένου ἐπεὶ μὲν μένει εἰς τὸ σῶμα, ὅτε δὲ ἐγκαταλείπει αὐτὸ καὶ ἀπέρχεται μακρὰν. Ἐπίσης φρονοῦσιν ὅτι ἡ ψυχὴ, εἴτε ἐν τῷ σώματι διαμένει, εἴτε ἵπταται μακρὰν, βλέπει, ἀκούει, ὁμιλεῖ καὶ κατέχει προνοητικὸν ὕπερ δὲν ἔχει ἔταν ἐρηγορῆ. Αἱ λειποθυμίαι θεωροῦνται ὡς προσερχόμεναι ἐκ τῆς ἀποδημίας τῆς ψυχῆς, καταλιπούσης τὸ σῶμα καὶ ἀπελθούσης μακρὰν. Ὅταν Εὐρωπαϊὸς τις ὄνειροπολῆ εὐχὴν ἀποῦσαν πατρίδα του οἱ Δαγιαῖται φρονοῦσιν ὅτι ἡ ψυχὴ του διέσχισε τὰς ἀποστάσεις καὶ τὴν νύκτα ἐπισκέφθη τὴν Εὐρώπην. Πολλοὶ φυλαὶ πιστεύουσιν ὅτι τὰ

(α) Οἱ μὲν ἀρχηγοὶ θεωροῦνται ἐν ταῖς νήσοις Τόγκα ἀθάνατοι, οἱ δὲ Ταόα ἢ λαὸς θνητοί.

ὄνειρα ἐπέρχονται ὅταν ἡ ψυχὴ ἵπταται ἐκ τὸς τοῦ σώματος, ἢ ἰδέα δ' αὐτὴ ἐνισχύεται ἐκ τῆς προλήψεως τοῦ νὰ ἐξεγείρωσι τὸν ὄνειρευόμενον, φόβῳ μὴ συνταράξωσι τὸ σῶμά του. Τὸ αὐτὸ φρονοῦσι καὶ οἱ τὰ βόρεια τῆς Ἀμερικῆς οἰκοῦντες Ἴνδοί. Κατ' αὐτοὺς, τὸ ὄνειρον εἶναι ἐπίσκεψις γινομένη ὑπὸ τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ἀντικείμενον ὃ ὄνειρεύεται ἢ ὄπτασία (ὄραμα) τῆς ἐτέρας τῶν δύο ψυχῶν τοῦ κοιμωμένου κατὰ τὴν περιήγησίν τῆς ἐν τῷ κόσμῳ—διότι δύο ψυχὰς λέγουσιν ὅτι ἔχει ὁ ἄνθρωπος. Οἱ αὐτοὶ Ἴνδοί πιστεύουσιν ὅτι τὰ ὄνειρα ἔχουσιν ἀρχὴν ὑπερφυσικὴν καὶ ὅτι Ὀρησκευτικὸν καθῆκον ἐπιβάλλει εἰς πάντα νὰ συμμορφῶνται τὴν διαγωγὴν του πρὸς αὐτά· δὲν δύνανται δὲ νὰ ἐννοήσωσι πῶς οἱ λευκοὶ θεωροῦσι τὰ ὄνειρα ὡς πράγματα ἄνευ σημασίας.

Τὸν χειμῶνα, ὅτε σφοδρὸς πνέει ὁ ἄνεμος καὶ ἡ τρικυμία μαίνεται, ὁ ἄγριος κεκλεισμένος ὦν εἰς τὴν πενιχρὰν του καλύβην, τὸν νοῦν του ἔχων προσηλωμένον πρὸς τὸν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἀποδημήσαντα, νομίζει ὅτι ἀκούει ἔξω ἀνθρωπίλους στεναγμούς. Ἡ ψυχὴ ἀναμφισβότως κατατρώχεται ὑπὸ ὀδυνῶν καὶ ὁ ἄνεμος αὐτὴν ἐκβαίνουσαν ἐκ τοῦ σώματος διαφυσᾷ. Οἱ ἀρχέγονοι οὗτοι φόβοι ἐπὶ πολὺ ἦσαν ἐντετυπωμένοι ἐν τῇ φαντασίᾳ τῶν ἀνθρώπων. Ἐν τῷ τελευταίῳ διαλόγῳ τοῦ Σωκράτους πρὸς τοὺς μαθητὰς του, οὗτοι, καὶ τοὶ σοφοί, φοβοῦνται μὴ ἡ σεβαστὴ ψυχὴ τοῦ διδασκάλου πάθῃ τὰ αὐτὰ (α), ὃ δὲ Βιργίλιος παριστᾷ τὰς ψυχὰς διαφυσωμένας εἰς τοὺς

(α) Ὅμως δὲ μοι δοκεῖς . . . δεδιέναι τὸ τῶν παίδων, μὴ ὡς ἀληθῶς ὁ ἄνεμος αὐτὴν ἐκβαίνουσαν ἐκ τοῦ σώματος διαφυσᾷ καὶ διασκεδάννυσιν, ἀλλῶς τε καὶ ὅταν τύχῃ τις μὴ ἐν νημερίᾳ ἀλλ' ἐν μεγάλῳ τινὶ πνεύματι ἀποθνήσκων καὶ ὁ Κέβης Ἰλιε δεδιότων, ἔφη, ὡς Σώκρατες, πειρῶ ἀναπειθεῖν, μᾶλλον δὲ μὴ ὡς ἡμῶν δεδιότων, ἀλλ' ἴσως ἐνὶ τις καὶ ἐν ἡμῖν παῖς, ὅστις τὰ τοιαῦτα φοβεῖται. τοῦτον οὖν πειρώμεθα μὴ δεδιέναι τὸν θάνατον ὡς περ τὰ μορμολύκεια. (Ἰταλῶν, κεφ. XXIV.

ἀνέμους, ὡς ἰστία πλοίου, ἵνα ἐξαγνισθῶσι τοῦ ῥύπου ἢ κηλίδος.

Παρά τοῖς ἀγρίοις ἡ ὕλικὴ σκιά ἔχει ὀρέξεις καὶ ἀνάγκας ὅπως καὶ ὅτε ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς γῆς. Πεινᾷ καὶ διψᾷ, διὸ παρά τῷ νεκρῷ θέτουσιν ἐν τῷ τάφῳ ὕδωρ καὶ τροφήν. Τὸ ἔθιμον τοῦτο ἐπεκράτησε καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους, ἐντεῦθεν δὲ τὰ συμπόσια πρὸς μνήμην τῶν νεκρῶν, ὧν τὰς ψυχὰς ὑπέθετον παρισταμένας, καὶ αἱ σπονδαὶ εἰς τὰς σκιάς τῶν τεθνεώτων. Τοιαῦτα δύναται τις νὰ ἴδῃ ἐν τοῖς μνημείοις καὶ τοῖς ἀγγείοις τῆς ἀρχαιότητος. Εἰς τινὰς τῶν ἀγρίων φυλῶν συνεθίζουσιν, ὁσάκις ἀποθνήσκῃ βρέφος, ἡ μήτηρ νὰ θλίβῃ ἐπὶ τοῦ χροῦ, τοῦ καλύπτοντος τὸ σῶμα, τοὺς ἐξωκωμένους μαστοὺς τῆς, ὅπως ἀναζωογονήσῃ τὰ παγωμένα χεῖλη τοῦ μικροῦ ὄντος. Ἄν ὁ θανὼν ἦναι πολεμιστῆς, ἢ ἀνὴρ ἰσχυρὸς, ἢ σκιά του ἀπαιτεῖ ὄπλα, γυναῖκας, δούλους, ὅ,τι τούτέστι κατεῖχεν ἐπὶ τῆς γῆς· ἐπειδὴ δὲ ὄντα ζῶντα δὲν δύνανται νὰ συνοδεύσωσι τὸν νεκρὸν ἢ γινόμενα καὶ ταῦτα σκιάι, διὰ τοῦτο θυσιάζουσιν αὐτά. Ἐνίοτε ἐθυσιάζον αἰχμαλώτους ἐπὶ τοῦ τάφου ἀρχηγῶν τινος μόνον καὶ μόνον ἵνα τῷ παράσχωσι συναδοιπόρους ἐν τῷ ἄλλῳ κόσμῳ, εἶδος τιμητικῆς συνοδίας. Ὁ Ἀχιλλεὺς, ὡς ἀναφέρει ἡ Ἰλιάς, καθαιμάσσει οὕτω, θύων αἰχμαλώτους, τὴν κηδεῖαν τοῦ φίλου του Πατρόκλου.

Ἄγριοι τινες φρονοῦσιν ὅτι καὶ τὰ ζῶα ἔχουσι ψυχὴν καὶ ὅτι, ὅπως καὶ ἡμεῖς, καὶ ταῦτα ζῶσι καὶ κινουνται· ὁ θάνατος ἄρα πρέπει ν' ἀφίση τι καὶ παρ' αὐτοῖς μετὰ θάνατον, ὡς καὶ παρ' ἡμῖν, φάσμα, σκιά, ἔχουσιν δυνάμεις ἀναλόγους, ἀνωτέρας ἴσως τῶν ὅσας εἶχεν ὅτε ἔζων. Φαίνεται τῶν ὅτι οἱ βάρβαροι σέβονται, μετὰ τινος δεισιδαίμονος φόβου, ἀρχὴν τινα ἐν τῷ ζῶῳ ἀποδεικνυομένην ἰσχυροτέραν μετὰ τὸν θάνατον τούτου. Οἱ Ἰθαγενεῖς τῆς βορείου Ἀμερικῆς ὁσάκις ἀγρεύουσιν ἐν τοῖς δικτύοις τῶν ἰχθύος ἢ πληγόνουσι διὰ τῶν βελῶν τῶν ζῶα, παρακαλοῦσι ταῦτα θερμῶς νὰ τοὺς συγχωρήσωσιν. Οἱ Χουρῶναὶ ὑπόσχονται εἰς

τοὺς ἰχθύς, ἂν θέλωσι νὰ ἀγρευθῶσι, νὰ σεβασθῶσι πολὺ τὰς ἀκάνθας τῶν (α). Πρῶ-
δηλον ὅτι οἱ ἄγριοι δὲν φοβοῦνται, οὐδὲ
σέβονται τὸ δυστυχὲς καὶ πεφρονευμένον
ζῶον, ἐξ οὗ θὰ διατραφῶσιν, ἀλλὰ τὴν ψυ-
χὴν του, ἥτις, ἀπαλλαγσομένη τοῦ σώμα-
τος, ἴσως ἐξασκήσῃ ἐπ' ἐκείνων ἐξουσίαν ἄ-
γνωστον καὶ ἐκδικηθῆ (ε).

Αἱ ἰδέαι αὗται ἐξηγοῦσι τὴν σχεδὸν γε-
νικὴν συνήθειαν κατὰ τοὺς ἠρωϊκοὺς χρόνους
τοῦ νὰ θυσιάζωσιν ἐπὶ τῶν τάφων τῶν ἀρ-
χηγῶν καὶ τῶν μαχητῶν τοὺς προσφιλεῖς
αὐτῶν ἵππους. Τοιαῦτα παραδείγματα ἀ-
παντῶμεν μέχρι τῶν μέσων τῆς ἐβδόμης
ἀπὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος. Κατὰ τὴν
κηδείαν τοῦ βασιλέως τῆς Πολωνίας Καςι-
μήρου ὁ ἵππος του ἐθυσιάσθη δημοτελῶς.
Ἐπίσης καὶ ὅταν ἀποθάνῃ παῖς Γροελλαν-
δοῦ συνεθίζουσι νὰ φονεύωσι κῦνα ἵνα ἡ
δξυδερκὴς τοῦ ζῶου τούτου σκιὰ χρησιμεύσῃ
ὡς ὁδηγὸς ἐν τῷ ἄλλῳ κόσμῳ εἰς τὴν ἄπει-
ρον καὶ δειλὴν ψυχὴν τοῦ θανόντος.

Ἡ ἀναλογία ὁμῶς προέβη παραιτέρω καὶ
ἀπέδωκε ψυχὴν καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἄψυχα ἀν-
τικείμενα. Συνεχῶς εὐρίσκουσιν εἰς ἀρχαιο-
τάτους τάφους ὄπλα, ἅτινα ἐπίτηδες συνέ-
τριψαν. Δικαίως ἄρα εἰκάζει ἐκ τούτων ὁ
Κ. Λώμπον ὅτι αἱ λαοὶ ἐκεῖνοι ἐπίστευον
ὅτι συντρίβοντες τὰ ὄπλα ἐφόνευον αὐτὰ,

(α) Οἱ Χουρῶνοι τὰ ὄσῃ τοῦ κάστορος σέβον-
ται ἰδιαζόντως καὶ ἐπιμελῶς προσέχουσι μὴ πέ-
σωσιν εἰς τοὺς ὀδόντας τῶν κυνῶν· τοῦτο δὲ
διότι φοβοῦνται ὅτι θὰ λυπηθῆ καὶ θὰ προσβλη-
θῆ ἡ σκιὰ τοῦ θανόντος ἢ οἱ ἐπιζῶντες συνάδελ-
φοί του. Ὁ Κ. Κέννυ ἀναφέρει ὅτι κατεπλά-
γησαν Ἰνδοίτινες ἰδόντες ἕλαφον τεταριχευμέ-
νην· νομίζοντες δὲ ὅτι τὸ πνεῦμά της θέλει θεω-
ρῆσαι τοῦτο προσβολὴν, θνεκεν τῆς ἀναξίου ταύ-
της πράξεως πρὸς τὰ λείψανά της, μυρίας τῆ ἐ-
ζήτησαν συγγνώμης καὶ τῆ προσέφεραν θυμίαμα.

(β) Φυσιολόγοι τινὲς σπουδαίως ἀποδίδουσιν
εἰς τὰ ζῶα δύναμιν ψυχικὴν, καθ' ἣσον παρε-
τηρήθη ὅτι τινὰ ὀνειρεύονται. Ὁ Κ. Δάρουιν εἶ-
χε κῦνα, ὅστις λίαν κατεταράσσετο ὡσάντις ἐβλε-
πε σκιὰν ἀλεξιδρυχίου. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα τοῦτο
εἶναι ὅλως ἄσχετον πρὸς τὴν προκειμένην μικρὰν
πραγματείαν· διὸ περιττὸν θεωροῦμεν ν' ἀναφέ-
ρωμεν τὰς ὑπὲρ καὶ κατὰ γνώμης.

(ΟΜΗΡΟΣ ΦΥΛ. Α΄.)

ἵνα ἡ σκιὰ τῶν χρησιμεύσῃ ἐν τῷ ἄλλῳ κό-
σμῳ εἰς τὸν ἀποθνήσκοντα πολεμιστὴν. Οὗ-
τος γενόμενος διὰ τοῦ θανάτου φάν-
τασμα, δὲν θὰ ἐδύνατο νὰ ποιήσῃ χρῆσιν
τῶν τόξων, βελῶν, πελέκεων, ἐγχειριδίων,
ἅτινα ζῶν μετεχειρίζετο· αἱ σκιαὶ ὁμῶς
ἀρμόζουσιν εἰς σκιάς, ὁ δὲ ἄνθρωπος μετὰ
θάνατον εὐρίσκει ἄψυστα μὲν, ὕλικὰ δὲ,
ὡς αὐτὴς, ὅλα τὰ ἀντικείμενα ὅσα τῷ ἦ-
σαν προσφιλῆ ἐπὶ γῆς. Ἄν ἦτο κυνηγὸς θὰ
δυνηθῆ νὰ θηρεύσῃ εἰς τὰς ἀτελευτήτους
πεδιάδας καὶ νὰ διατρύπῃ ζῶον ἀδιαλείπτως
ἀνυγεννώμενον, ἂν δὲ πολεμιστὴς, θὰ συνά-
πτη ἀτελευτήτους μάχης, καθ' ἣς αἱ δυ-
νάμεις οὐδὲν ἔξαντλοῦνται, καθ' ἣς αἱ
πληγὰς θεραπεύονται μόναι τῶν, ἂν δὲ παῖς,
θὰ ἔχη τὸν πλαγγῶνά του (κοῦκλαν), ἐν ἣ
θρηνοῦσα μήτηρ ἔθηκεν ἐν τῷ τάφῳ παρ'
αὐτῷ.

Οἱ φυσιολόγοι καὶ οἱ περιηγηταί, ἐν οἷς
ἄνδρες διάσημοι, ὡς ὁ Κατράζ, ὁ Μάκ
Λένναν, ὁ ἀρχιεπίσκοπος *Whately*, ὁ δούξ
Ἄργάιλ, ὁ Λώμπον καὶ λοιποὶ, ἐπ' ἐσχά-
των ἠσχολήθησαν πολὺ ἐπὶ τοῦ ζητήματος
περὶ τῶν δοξασιῶν τῶν διαφόρων λαῶν καὶ
ἔθνων εἰς μέλλουσαν ζωὴν· δι' αὐτοῦ δὲ ἰ-
δίως προέθεντο νὰ φωτίσωσι τὸ περὶ κα-
ταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου. Αἱ γνώμαι ὁμῶς
τῶν διαφόρων σοφῶν διαφέρουσιν οὐσιωδῶς
πρὸς ἀλλήλας· οὐχ ἦττον ἢ ἐπιστήμη ὠφε-
λήθη οὐ μικρὸν, διότι ἐγνώσθησαν καὶ διε-
σαφηνίσθησαν πολλὰ σκοτεινὰ μέρη τοῦ
βίου τῶν ἔθνων, σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ καὶ
τὸ περὶ τῶν διαφόρων δοξασιῶν αὐτῶν. Λε-
πτομερεῖς καὶ ἐπανειλημμέναι ἔρευναι πα-
ρὰ ταῖς Ἰνδικαῖς φυλαῖς τῆς ἀμερικανικῆς
ἠπείρου, ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Αὐστραλίας καὶ
τῆς Ἀφρικῆς, ἐν ταῖς νήσοις τῆς Ὠκεανίας
καὶ μέχρις αὐτῶν τῶν πόλων ἀπεκάλυψαν
πολλὰ πράγματα.

Λ. Ο. Σ.